

LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTQUES ALS MUNICIPIS DEL BAIX GAIÀ (1939-1945)

Albert Solé Fernández

Introducció

A mitjans gener de 1939 entraren els nacionals als diversos municipis del Baix Gaià. En pocs mesos el desenllaç de la Guerra Civil (1936-1939) a Catalunya i a la resta d'Espanya havia esdevingut inevitable, donant el tret de sortida a una dictadura de quaranta anys.¹ Un capítol de la història complex, que va passar per diversos moments, però que va tenir en la repressió sistematitzada i legalitzada, màxima expressió de la violència política, una característica comuna i recurrent.²

En el present article pretenem estudiar una petita porció de la repressió del primer franquisme (1939-1959): la que va emanar de la Llei de Responsabilitats Polítiques (LRP, 1939-1945) i la seva aplicació als veïns del Baix Gaià. En concret, s'han buidat els expedients judicials corresponents als municipis d'Altafulla, Creixell, el Catllar, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès, la Riera de Gaià, Roda de Berà i Salomó.

La LRP va ser l'instrument emprat per efectuar una expurgació política, ideològica i social, un càstig col·lectiu amb unes conseqüències bàsicament econòmiques. “*Liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva y a entorpecer el triunfo del Movimiento Nacional*”, esgrimia l'exposició de motius d'una llei que ha estat qualificada com una autèntica “aberració jurídica”, en especial per la seva retroactivitat fins a l'any 1934.

La nostra idea és fer una anàlisi organitzada a partir de les fases i els principals

¹ DD.AA.: *La Guerra Civil a la Comarca del Tarragonès*, Tarragona, Arola Editors, 2010, pàg. 88-92.

² Es va formular tota una legislació repressiva, perfectament estructurada i complementària entre si: depuració de funcionaris públics, Llei per a la repressió de la maçoneria i el comunisme, Llei de Seguretat de l'estat, decret llei sobre bandidatge i terrorisme, etcètera.

personatges implicats en el procés (la incoació, els encausats, la instrucció, la defensa i la resolució). Evidentment, haurem de plantejar reserves a una documentació que no deixa de ser acusatòria. Això no treu que sigui una oportunitat ineludible per qualsevol persona interessada en temes de repressió per a conèixer qui delatava i per què, com es comportaven els informants, qui eren els processats i com es defensaven davant les acusacions, com afectaren les sancions, etcètera. Alhora, volem que l'estudi dels casos no es quedi únicament en una descripció de fets sinó que serveixi per aportar quelcom a la historiografia sobre responsabilitats polítiques. L'objectiu és poder entendre un procés històric en el seu conjunt.

1. La incoació

1.1. Geografia i cronologia

Entre els anys 1939 i 1945, el 30% dels expedients per responsabilitats polítiques (RP) de tot l'Estat foren contra catalans, en concret uns 13.504.³ Això es relaciona amb el fet que el Principat, en la seva majoria, va apostar decididament per la República i es va haver de sotmetre per conquesta. Foren sis els jutjats instructors, tres a Barcelona i un a cada capital de província, més un de regional a la ciutat comtal. Perquè ens fem una idea de la magnitud, només Bilbao va comptar amb un nombre similar d'instructors.

Els nostres protagonistes hagueren de respondre, juntament amb 3.800 més, al tribunal tarragoní. Així, entre el 26 de setembre de 1939 i el 5 de febrer de 1945, a 148 veïns del Baix Gaià se'ls obrí una causa de RP (Annex).

Pel que fa a la distribució d'expedients oberts segons els municipis podem definir dos grans grups. El primer dels mateixos el conformarien els pobles d'Altafulla, el Catllar i Roda de Berà. Corresponen a algunes de les localitats demogràficament majors, més properes a la costa i que tenien els valors absoluts d'incoacions més elevats. El Catllar i Roda de Berà tingueren també dos i un afusellats respectivament⁴, el que ens porta a plantejar que foren localitzacions amb una conflictivitat social intensa. Els seus tants per mil d'habitants processats, a més, es troben per damunt de la mitjana establerta en 27,9‰.

La resta, Creixell, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès, la Riera de Gaià i Sa-

³ VILANOVA, Francesc: *Repressió política i coacció econòmica. Les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la postguerra (1939-1942)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 53.

⁴ SOLÉ I SABATÉ, Josep M^a: *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985, pàg. 142-143.

lomó, formarien part del segon grup. En tots ells el nombre de causes iniciades va ser entre 18 i 19, a excepció de la Nou de Gaià on només n'hi hagué un i Salomó amb tretze. D'aquest conglomerat ressalta, en valors relatius, Creixell ja que el seu tant per mil, un 54,4%, és el més elevat de tota la mostra. Donada la seva baixa demografia, tingué un nombre considerable de persones imputades.

Cronològicament, la principal conclusió a la que arribem és que no hi hagué un ritme constant d'incoacions. Ans al contrari, es feien en blocs discontinus, concentrats en dies concrets i amb un grup d'individus d'una mateixa condició processal i/o localitat.⁵ Per exemple, el 29 de novembre de 1939 s'inicià un procediment col·lectiu contra 21 catllarencs, o el 19 de setembre de 1940 va ser el torn dels 12 processats d'Altafulla, Creixell i la Riera de Gaià.

La majoria de casos, uns 83 (56%), s'iniciaren entre setembre de 1939 i febrer de 1942. El darrer fou un moment clau en el desenvolupament de la LPR, ja que entrà en vigor una reforma de la mateixa que va fer més selectiva la repressió. Els períodes de major incidència foren el segon semestre de l'any 1939, prova de la intenció dels vencedors d'aplicar una justícia justiciera, immediata i sumària, el segon semestre de l'any 1940 i el primer de l'any 1941.

A partir de mitjan de 1941 s'aturaren les incoacions. El motiu principal va ser els recursos. Els jutjats no van tenir prou mitjans per absorbir totes les instruccions pendents. Va ser el punt de màxim bloqueig de l'administració judicial, fet que en propicià la reforma.⁶

És el segon semestre de 1942, i fins a l'abril de 1945, amb la supressió de la jurisdicció especial, quan es tornarà a reprendre un ritme més o menys constant. Les causes obertes al Baix Gaià durant aquesta fase foren 61 (41,2%). La immensa majoria corresponen a tramitacions de les sentències dels Consells de Guerra al tribunal. En els citats processos es decreta el sobreseïment pocs mesos després, sense instrucció, ja sigui perquè no es pot incloure al encausat en les responsabilitats o per incapacitat econòmica.

Així doncs, a partir de 1944 hi hagué un descens dràstic i definitiu de l'obertura de noves causes, motiu que serà esgrimit per acabar amb les responsabilitats polítiques l'any 1945. Segons Manuel Álvaro es deu a dos factors: a) la reforma havia eliminat o suavitzat alguns dels motius de responsabilitats; b) l'increment de les

⁵ MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 136-138.

⁶ Mitjançant una Llei de 19 de febrer de 1942 se succeï una reforma de la LRP de 1939. Entre d'altres aspectes, deixaren de ser presumptes responsables aquells que només havien estat afiliats a partits o sindicats prohibits. Per la incoació a partir de sentència del Consell de Guerra es requeria una pena igual o superior als sis anys i un dia. A més, si el encausat era insolvent, o el seu patrimoni, inclòs el de la seva família, no superaven les 25.000 pessetes. s'havia de procedir al sobreseïment del cas.

incoacions experimentat durant els anys precedents havia anat reduint el nombre d'instruccions pendents.⁷

1.2. Iniciativa

Què portava a l'obertura d'un expedient de RP? Eren tres els supòsits, relacionats amb la persona física o institució pública que prenia la iniciativa en la denúncia.

En primer lloc, per remissió de sentències dictades per la Jurisdicció Militar al Tribunal Regional, és a dir, per condemnes emeses pels Consells de Guerra. En suma, uns 81 veïns foren inclosos després d'una denúncia militar. Aquí trobem una de les principals característiques de la legislació, la seva funció complementària a altres engranatges repressius. Per una banda, es pretenia donar una segona lectura a tots els casos que s'havien escapat d'una resolució positiva del sumaríssim.

Per l'altra, es tornava a jutjar allò que ja havia estat jutjat, amb la voluntat d'imposar una pena accessòria, econòmica principalment. Almenys aquesta era la idea inicial perquè la realitat es va imposar a la força. Les sentències dels Consells de Guerra es van remetre al Tribunal de forma molt tardana i no en la seva totalitat. Això es va deure a diversos motius, com ara problemes burocràtics o que les resolucions es trobessin en comissions de revisió. La tardança excessiva va comportar que moltes comunicacions arribessin després de la modificació de 1942.

El segon dels supòsits d'incoació era l'existència d'una denuncia escrita i firmada per qualsevol persona física o jurídica. La delació o denúncia particular no fou un invent franquista, ha estat sempre un element connatural als règims totalitaris en la seva funcionalitat repressiva i de control social. Era una forma d'incrementar-ne l'abast a partir de l'estructuració de tota una xarxa d'informants que en cada poble havien de donar compte de la posició dels seus veïns davant el nou règim. Alhora, esdevé una de les poques vies de comunicació entre els ciutadans i les autoritats. Des de les estructures de poder es pretenia implicar una part de la població en un projecte comú i unitari com era el càstig als desafectes.⁸

Ara bé, ràpidament, es comprovarà el poc assoliment de les intencions inicials. Es pot dir clarament que la denúncia particular no fou numèricament significativa en les responsabilitats polítiques. Ho demostra el propi cas del Baix Gaià, on representen un 4,8% del total i estan totes concentrades a Roda de Berà.

⁷ ÁLVARO, Manuel: «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006, pàg. 179-183.

⁸ FABRE, Jaume: "La delació dins la repressió franquista de postguerra" a *L'Avenç*, núm. 75, Barcelona, Avenç SL, 1984, pàg. 33.

Joan Mercadé Mercadé, de 32 anys, administrador del restaurant l'Estació de Roda de Berà es va creure amb el deure de delatar. El febrer de 1940 va efectuar una denúncia col·lectiva contra set persones, jurídicament impecable, on els hi atribuïa càrrecs com destacar-se a favor del marxisme destructor i promocionar les seves idees, desarmar a les persones d'ordre i armar als milicians, prendre part en saquejos, incautacions i detencions, haver estat membre del Comitè Revolucionari i d'aquell o altre partit o sindicat d'esquerres, etcètera

A primera vista, i amb uns escrits tan fonamentats, semblava que Joan Mercadé complia amb l'ideal d'espanyol que el franquisme promovia. No obstant, una frase que passa desapercebuda revela, al nostre entendre, una altra intenció oculta en el denunciant. Segui per descuit o perquè no creguéss que tindria les connotacions que li donem, quan parla del veí Domingo Parés Mercadé, entre mig dels múltiples càrrecs, afirma el següent: *"le imputo [...] haber intervenido en incautación de bienes de mi pertenencia [...]"*.

No volem indicar que en les denúncies no hi hagi una verdadera motivació d'encarnament sobre unes persones que considerava responsables d'haver actuat contra una causa amb la que ideològicament es podia sentir afí. El que afirmem és que no fou un narrador testimoni d'una història més o menys aliena, sinó que també n'és protagonista al ser-ne un dels agreujats. Això ho canvia tot perquè des del moment que l'acusador està implicat, el mòbil, objectius i finalitats del procés passen a ser una qüestió personal, tot es veu des d'una òptica diferent. Tot i això, els esforços del rodenc varen ser en va. Tots els casos es varen arxivar amb el pas del temps.⁹

Finalment, l'inici del procediment es podia produir per pròpia iniciativa del tribunal o a proposta de qualsevol autoritat militar o civil. Al Baix Gaià, el pastís bàsicament se'l van repartir entre la Guàrdia Civil, un 27%, i l'alcaldia, un 16,8%.

Pel que fa als ajuntaments, les denúncies van estar centrades en antics regidors i alcaldes. Moltes de les comunicacions eren autènticament breus i concises. L'Ajuntament del Catllar va redactar una denúncia col·lectiva que afectà a 21 veïns, *"Relación de las personas que tuvieron su último domicilio en ésta y que se consideran que están comprendidas en la LRP"*, i que ben just donava cap mena de detalls. De Lluís Güell Dalmau constava únicament *"Luis Güell, Concejal, posee bienes"*.¹⁰ Era tot el que interessava, un fil per on poder estirar un "delicte" i la seguretat de què posseïa béns.

Altrament, la Guàrdia Civil fou la institució que més va denunciar, uns 40 encausats. Cal destacar que cada poble no comptava amb un *puesto*, només les demogràficament majors. Aquestes, al mateix temps, exercien les seves funcions sobre els nuclis

⁹ Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 43, subunitat 20; capsa 44, subunitat 1; capsa 45, subunitats 7-11; expedients 3676, 3677 i 3919-3923.

¹⁰ AHT, Fons del tribunal de responsabilitats polítiques, capsa 24, subunitat 6, expedient 1863.

menors que es trobaven més propers. La unitat de Torredembarra, a part dels 9 veïns del seu municipi, s'encarregà de la delació dels desafectes de Creixell (10), la Riera de Gaià (9), Roda de Berà (5) i Salomó (3).

La Benemèrita presentà acusacions més variades que els ajuntaments. Sobretot informà sobre detencions, ja que ells van ser els braços executors dels arrests ocorreguts amb posterioritat a la ocupació nacional. Tot i això, el format de les denúncies és exactament igual al que empraren els consistoris, amb la mínima i necessària informació. De Joan Figuerola Planas, de Creixell, deia el següent: *“Juan Figuerola, de significación política, Alcalde y Presidente de la UGT”*.¹¹

2. Els encausats

2.1. Sociologia

Darrere de cada document, de cada informe, de cada sentència, hi ha una persona, un veí del Baix Gaià que va patir el que significava ser un desafecte per al règim franquista. L'estudi dels diversos casos dona una informació personal complementària que no es pot deixar d'explorar.

Si haguéssim de definir en poques paraules quina fou la caricatura sociològica més recurrent dels expedientats, diríem que es tracta d'un home, de 45 anys, casat i dedicat a l'agricultura o a la pesca. Aquesta caracterització és el resultat d'una mitjana entre totes les dades de què disposem i que a continuació desgranarem.

Pel que fa al sexe, la informació no deixa lloc per al dubte: la immensa majoria dels processats foren homes (94,6%), en front d'un pes qualitativament escàs de les dones (5,4%), unes 8 en total. La preeminència masculina es deu al fet que la jurisdicció especial imputava principalment militàncies i/o ocupació de càrrecs públics. En els mencionats àmbits, la presència femenina era numèricament testimonial. Tot i això, no volem afirmar que no estiguessin afectades per la repressió. El judici i posterior condemna de l'espòs o la confiscació del patrimoni afectava a tot el nucli familiar. Més encara si el cònjuge havia mort o es trobava complint pena imposada pel Consell de Guerra, moment en què es convertien en les responsables úniques de tirar la família endavant i de defensar l'honor del familiar imputat.

Referent a la edat, afirmàvem que la mitjana es trobava en els 45 anys. El més jove fou Josep Canals Unió, amb 23 anys, de Salomó, i el més ancià Josep Casas Lluís, de 79 anys, del mateix poble. Per grups, el majoritari és el que va dels 40 als 49 anys (30%), seguit pel de 50 a 59 anys (20%) i el de 30 a 39 (18,9%). Es tracta, doncs, d'uns

¹¹ AHT, Fons del tribunal de responsabilitats polítiques, capsa 48, subunitat 29, expedient 4522.

perfiles de mitjana edat. Eren les persones que en períodes anteriors havien mantingut un paper polític més actiu i no s'havien exiliat amb l'entrada dels nacionals. Altres autors ho relacionen amb els objectius finals del tribunal. Pel fet que la repressió era essencialment econòmica, es tendia a seleccionar els titulars dels patrimonis familiars en el intent d'assolir un càstig col·lectiu d'alta eficàcia.¹² Entenem que els límits d'edats poden respondre a ambdues causalitats.

Les pautes socials, com és lògic, obeïen a patrons tradicionals. És per això que bona part dels processats estaven casats (74,8%). Els solters, per la seva banda, només representaven un 19,6% del total i se situaven en el grup d'edat de 20 a 29 anys, sense desmerèixer aquells que es trobaven en la quarantena i també figuraven sense esposa. En darrera instància, tenim constància de què 6 veïns (5,6%) eren vidus, tots ells majors de 28 anys.

En les sentències i informes oficials també ens apareix la professió.¹³ El 56,6% del total es dedicaven a l'agricultura, ramaderia o pesca, mentre que el 21,2% eren menestrals o obrers. En la darrera inclouríem serrallers, barbers, ferrers, ferroviaris, fusters, mecànics, obrers, xofers, etc. Com es pot comprovar són serveis que podem considerar com a subsidiaris, directament o indirecta vinculats a l'activitat agropecuària. La suma dels dos grups ens dona un ampli percentatge del 77,8%.

Residualment, es troba el grup de l'administració i el funcionariat (6,1%), bàsicament personal dels Ajuntaments; el de "*sus labores*" (5,1%), al qual s'adscriuen la majoria de dones; el dels comerciants (5,1%), propietaris de negocis locals; i altres (6,1%), amb algun mestre o metge.

2.2. Significació

Entenem per significació l'enquadrament dels veïns del Tarragonès a una organització política o sindical. A partir de la mateixa significaven, en línies generals, la ideologia a la qual s'adcrivien. Tanmateix, se'ns presenta una problemàtica entorn a l'establiment de les citades dades: les característiques de la font.

Tot i que la voluntat del legislador franquista era processar militàncies o adscripcions, no es prengueren gaire interès en discernir un partit, o sindicat, d'un altre. En algunes ocasions ho englobaven tot sota la denominació de "*elemento izquierdista*", fet que a més de bastant obvi incloïa gran quantitat de matisos. No era el mateix ser

¹² MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme...* op cit. nota 5, pàg. 148.

¹³ L'anàlisi de l'ocupació laboral ens presenta un seguit de problemes. El primer dels quals és que s'han de classificar els diversos treballs en grups que siguin homogenis. La segona dificultat rau en el fet que la nostra no és gens específica. Així, sota el terme "labrador" s'hi poden incloure multitud de condicions, com la de pagès, jornalero o fins i tot propietari.

d'Esquerra Republicana que de la FAI, en canvi, ambdues tendències es podrien arribar a englobar en la categoria de "izquierdista". La imprecisió s'associa, en primer lloc, a què als jutges instructors els hi resultava difícil obtenir informació per la poca eficàcia dels informants (alcaldia, Falange, guàrdia civil, rector). En segon, es feia una diferenciació binària entre bons i dolents, vencedors i vençuts, patriotes i traïdors, que manllevava la necessitat, per exemple, de distingir un comunista d'un anarquista.

Feta una preselecció que tenia com a objectiu descartar els casos en què les dades eren insuficients, inconcluses o incoherents, ens han quedat 78 militàncies. La principal conclusió que podem extreure és que, amb menor o major incidència, a tots els pobles dominen els republicans d'esquerrers i nacionalistes, un grup que hem vingut a anomenar Esquerra Republicana i afins. En total representa un 52,6% les imputacions de pertinença a ERC, Unió de Rabassaires, Acció Catalana i Estat Català. El gran percentatge que ocupa es relaciona amb la rellevància que tingué el conglomerat a Catalunya des de la seva creació el 1931 fins al desenllaç de la guerra el 1939.¹⁴

Després de l'Esquerra, es troba la Confederació Nacional de Treballadors, que representa un 24,4% del total. L'organització, que a començament del període republicà va passar a estar controlada per la FAI, va tenir en la dècada dels trenta una afiliació fluctuant. Aquesta és atribuïble a la recurrent clausura de sindicats i a la forma bastant flexible d'afiliació. Tot i això, com ho demostren les dades obtingudes a partir de les causes de RP, la CNT-FAI fou un dels puntals del moviment polític català.

A més distància es col·loca el grup format per PSUC i UGT, amb unes xifres del 17,9%. Com és ben sabut, el Partit Socialista Unificat de Catalunya no es va crear com a tal fins al juliol de 1936, un cop iniciada la guerra, a partir de la unió de diversos segments. La idea de la fusió tenia com a objectiu crear un partit polític que fos capaç de substituir a la CNT-FAI en la direcció del moviment obrer, fet que segons les dades de RP no va aconseguir al Baix Gaià.

Molt lluny de xifres absolutes dels tres anteriors partits hi ha el POUM, amb un 3,8% de presumptes afiliats. El POUM, nascut el 1935, era contrari a l'orientació trotskista, fou el màxim representant de l'estalinisme a Catalunya. L'any de la seva fundació va arribar a tenir 7.000 afiliats al Principat però va ser eliminat del teatre d'operacions, perseguit i suprimit amb els fets de maig de 1937¹⁵, motiu que associem a la seva menor implantació en la nostra mostra d'estudi.

¹⁴ MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, Edicions 62, 1977^{2a}, pàg. 79-89.

¹⁵ Ibídem, pàg. 110-120.

3. La instrucció

3.1. Informants i acusacions

Un cop era remesa la denúncia, el Tribunal Regional de Barcelona era el competent per decidir si s'havia d'instruir o no la causa. La instrucció significava que els jutges consideraven que hi havia prous indicis de comportaments "delictius" en el denunciat, fet que fins al 1942 va ser la norma habitual. La incoació es publicava al Butlletí Oficial de l'Estat i el de la província i, seguidament, es remetia a l'instructor de Tarragona que empenia la investigació. Entre els passos que aquest havia de fer de forma immediata es trobaven:

Pedir la urgente remisión de informes del presunto responsable al Alcalde, Jefe local de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, Cura Párroco y Comandante del Puesto de la Guardia Civil [...] acerca de los antecedentes políticos y sociales del mismo, anteriores y posteriores al dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis, [...], así como los bienes de su pertenencia (Art. 48.2).

Els quatre poders locals esdevenien els principals, i gairebé únics, informadors en els processos de RP. Aquí ja podem observar com l'estructura judicial que conformà el franquisme es trobava mancada de qualsevol garantia. Així, tendim a pensar que els informes no serien en cap cas neutrals, ja que es tractava de figures institucionals pròpies de la dictadura. A més, es produïa una autèntica incoherència processal ja que denunciants i informadors podien ésser la mateixa persona. Les institucions locals, com hem vist, estaven també legitimades per efectuar delacions. Com es pretenia que, per exemple, l'Alcaldia no actués de part en la instrucció si era la responsable de què el veí en qüestió es trobés immers a la causa.

Tot i això, les comunicacions emeses als pobles del Baix Gaià presenten certes característiques diferenciadores. En un nombre significatiu, els informants ressenyen els antecedents polítics dels encausats però ho fan des d'una posició únicament informativa i evitant judicis de valor. A continuació, incorporen asseveracions positives. Podem mencionar expressions com: *"era de ideas izquierdistas pero muy mitigado; observaba una buena conducta; se dedicaba a su trabajo y a su familia; no se le reconoce ninguna maldad; no ha hecho ningún acto hostil a la causa nacional; cumple con sus obligaciones religiosas; no era de los sanguinarios y si cometió alguna tropelía, fue más por dejarse llevar que por propia idea"*, etcètera.

Podem interpretar aquest fenomen en un context on la conflictivitat social fou limitada i circumscrita a determinats sectors. Les autoritats havien de donar compte de tota la informació que tinguessin al seu abast. En les comunicacions es compleix

amb l'obligació legal però també s'observa un cert esperit de comunitat, fins i tot el podríem qualificar d'humà. Tracten d'ajudar al que estava sent depurat, una persona que no deixava de ser coneguda.

Val a dir que el professor Joan M. Thomàs, quan va realitzar una primera aproximació als casos d'Altafulla, va donar-li una interpretació semblant a la nostra: *“els informes emesos per les autoritats nacionals del poble, no sembla, que continguin una especial animadversió ni un acarnissament amb els inculpats, i potser es podria pensar fins i tot en una voluntat d'ajudar [...]”*.¹⁶ La intenció de “no fer més llenya de l'arbre caigut” per part dels informants fou un fet poc comú. Els municipis del Baix Gaià no foren *unicum* en l'aplicació de la repressió del primer franquisme, tanmateix, certes autoritats locals tingueren una major sensibilitat i respecte envers la diferència ideològica.

Pel que fa al contingut dels informes, alcaldia i Falange eren les que disposaven de més informació i les que prenién la iniciativa en la redacció. De fet, eren les institucions que més arrelament tenien a la societat civil. Representaven el govern i el sindicat, el poc poder temporal que restà en la escassa autonomia local de postguerra. Això no vol dir que sempre coincidissin en les comunicacions. De Ramon Boronat Llenas, d'Altafulla, l'Alcaldia diu que va observar molt bona conducta mentre que la Benemèrita va al·legar que tingué una conducta regular.¹⁷

Altrament, la posició del rector fou poc col·laborativa. En general, no hi ha un especial interès per participar en aquest tipus de repressió. Els eclesiàstics van saber trobar la manera d'inhibir-se de la seva responsabilitat. Molts varen al·ludir a què acabaven de ser nomenats, portaven poc temps a la parròquia en qüestió, per tant, no coneixien l'encausat o els seus antecedents, tampoc havien pogut obtenir informació fidedigna. Malgrat tot, seria faltar a la veritat si no ressenyéssim que hi ha algunes excepcions que confirmen la regla. Per exemple, el rector del Catllar referint-se a Nicasi Güell Güell, va afirmar que era *“comunista. Miembro activo del Comité. Durante el GMN, actuó en busca y captura del hijo del Catllar Rvdo. José Pallarés, vilmente asesinado”*.¹⁸ En cap cas s'anà més enllà en el grau de les imputacions.

L'acusació més comuna, en concordança amb el text legislatiu, era la pertinença, ja sigui per ser afiliat o membre de la direcció, als partits polítics o sindicats prohibits pel franquisme, així com també l'haver ocupat càrrecs públics amb anterioritat a 1939. Ramon Riambau Colet, de Creixell, segons les institucions locals, va ser molt actiu en quant a posició pública. A més d'una poc sorprenent simpatia vers els par-

¹⁶ THOMÀS, Joan M.: “Un aspecte de la repressió franquista a Altafulla: l'aplicació de la Ley de Responsabilidades Políticas” a *Estudis Altafullencs*, núm. 22, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1998, pàg. 81.

¹⁷ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 16, subunitat 6, expedient 1131.

¹⁸ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 24, subunitat 6, expedient 1863.

tits d'esquerra, va ser regidor de l'Ajuntament i membre del Comitè Antifeixista, secretari del Centre Republicà Federal, secretari del sindicat marxista, no hi ha més concreció, i va ocupar algun càrrec en la secció de proveïments de la província. El seu exili a França i la manca de béns van portar al sobreseïment del cas el setembre de 1944, sense cap tipus de repercussió.¹⁹

També se'ls hi atribuïa: una actitud iconoclasta, manifestada en la crema d'esglésies i destrucció d'imatges votives, per exemple a Llorenç Badia Alujas, del Catllar; portar a terme guàrdies amb armes i patrulles pel territori municipal, com a Pau Parera Casas, de la Pobla de Montornès; persecució a veïns d'ideologia dretana, ja fos imposant-los multes, confiscant-los patrimoni o delatant-los, algun cop, amb resultat de mort, com s'imputava a Josep Mercadé Arall, de Roda de Berà, etcètera. Ara bé, com s'ha explicat, foren imputacions relativament minoritàries.

3.2. Parador

El parador dels encausats és una dada que ens donarà la possibilitat d'extreure diverses informacions sobre com s'instruïen els casos. Podrem conèixer quin va ser el destí a l'acabar la guerra d'un nombre significatiu de veïns del Baix Gaià, aspecte que connecta amb altres tipus de repressió però també amb qüestions d'ample calat com pot ser l'exili de 1939.

En concret, coneixem el parador de 104 dels 148 imputats.²⁰ Hem establert els tipus de parador a partir de la data d'incoació, és a dir, que no té per què ser definitiu. Algunes de les persones condemnades per Consell de Guerra, al cap d'un temps, es podien trobar ja en llibertat condicional. S'ha escollit el moment específic de la incoació perquè és el únic que tots els acusats comparteixen.

Passant a analitzar la qüestió, s'ha de destacar que únicament un 29,8% dels processats estava present en el seu municipi de residència habitual en el moment de l'inici del procés. Als nostres ulls, la xifra ens pot semblar incongruent però podem afirmar que l'any 1938, quan s'estava elaborant la LRP, ja es preveia aquesta circumstància, quedant plasmada en l'article 46.2: "*Que ni el fallecimiento, ni la ausencia, ni la incomparecencia del presunto responsable detendrá la tramitación y fallo del expediente*". La situació de postguerra era desesperada. A més de les víctimes del conflicte bèl·lic, molts havien deixat enrere la seva terra envers un camí desconegut, alguns ja vivien una primera fase del càstig i es trobaven morts o a la presó. Sense l'article 46.2,

¹⁹ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 65, subunitat 32, expedient 5769.

²⁰ Aquesta informació l'hem aconseguit directament, algun dels documents de l'expedient en donava compte, per exemple una comunicació de l'Alcaldia, i indirectament, aplicant una deducció lògica, si el processat es presenta perquè se li llegeixin els càrrecs vol dir que en dita data està present.

és a dir, sense que es requerís la presència física, molts “culpables” haguessin tingut una escltxa per on fugir de la jurisdicció especial.

Si ja era difícil exercir una mínima vindicació per tots els que estaven presents, pel 70,2% restant fou simplement impossible. Com s’ha dit, el parador no era definitiu. No obstant, en molt poques ocasions s’ha pogut comprovar que un canvi de categoria afectés en quelcom. El més probable era que la sentència fos dictada en absència i només restés l’opció del recurs d’alçada que, com explicarem, va ser del tot inusual.

Les dificultats en la defensa no implicaven que el Tribunal no fes indagacions quan els acusats es trobaven complint pena. Ni més ni menys que un 51,9% estava a la presó en el moment de la incoació. Això ens permet novament albirar la funcionalitat de la LRP: tornar a jutjar allò que ja havia estat condemnat.

Altrament, ens consten 4 veïns del Baix Gaià, un 3,8%, morts en data d’incoació de l’expedient. Si bé és cert que no deixen de ser xifres baixes respecte a la totalitat, responen a una manera d’actuar mancada de qualsevol raciocini o lògica. En els casos en què requeria una sanció sobre un difunt, la llei preveia que fossin els descendents els que es fessin càrrec de la mateixa si no repudiaven l’herència. El subjecte de la repressió no es limitava a l’encausat sinó que s’estenia a l’entorn familiar més immediat. Sobre el conjunt familiar requeria una creu pel fet d’haver tingut un desafecte al règim entre les seves files.

Els veïns que tingueren l’exili com a parador representen un 11,5%. És sabut que a l’acabar la guerra, una onada de ciutadans va haver de deixar la seva terra i instal·lar-se més enllà de l’Espanya franquista. Fou una expatriació llarga, intensa, i molts cops irreversible. Un d’ells fou Lluís Mensa Mañé, del Catllar, que es trobava “*en ignorado paradero*” segons la denuncia de l’Ajuntament. La pròpia denúncia ja donava compte de què no tenia béns però que se’l suposava hereu del seu pare. No es va arribar a una sentència positiva, l’any 1945 es va decretar el sobreseïment amb la supressió de la jurisdicció, malgrat que el jutge instructor el va considerar culpable de les acusacions.²¹

3.3. Repressió econòmica

La LRP i la seva aplicació no es poden entendre sinó es circumscriuen a una repressió de caire econòmic. Sens dubte, la qüestió financera tingué molta rellevància en les instruccions i procediments, en especial en tres aspectes.

En primer lloc, volem ressenyar l’autèntica obsessió que tingué la jurisdicció especial per conèixer amb quin patrimoni comptaven els encausats. Qualsevol denúncia

²¹ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 24, subunitat 6, expedient 1824.

havia de contenir una relació de béns del delatat. Els processats aportaven una declaració jurada en la que incloïen, a més de les seves pròpies propietats i ingressos, els de la seva família més directa. Per als que es trobaven complint pena, l'instructor es dirigia als centres penitenciaris a fi que s'omplís la citada declaració. Pel que fa a exiliats o absents, pel motiu que fos, un organisme que s'anomenava administració civil especial s'encarregava, en una peça separada d'inventari, de fer les indagacions pertinents.

En segon lloc, la incoació d'un expedient significava la confiscació preventiva de tots els béns coneguts del processat. Era el propi TRP el que s'encarregava de definir i autoritzar una quantitat mensual en concepte de pensió alimentària, és a dir, per atendre les necessitats bàsiques. Qualsevol retirada d'efectiu extraordinària dels comptes que estiguessin bloquejats havia d'ésser comunicada i justificada davant el jutge instructor. En el cas de tenir un negoci, es designava un interventor mercantil que s'encarregaria de controlar els ingressos i despeses del mateix.

En darrera instància, destacar que les penes habituals i principals per responsabilitats polítiques, quan es produïen, eren de caire econòmic (pèrdua total de béns, pagament d'una quantitat fixa o pèrdua de béns determinats). Eren d'obligat compliment, per tant, independentment de la sentència condemnatòria, s'havia d'imposar un càstig financer.

Davant de les citades consideracions, no seria estrany fer-nos una determinada idea, que el professor Manuel Álvaro resumeix dient:

La sanción económica constituía la base del castigo que los vencedores tenían reservado a quienes consideraban culpables de haber contribuido a forjar la subversión roja, porque el objetivo declarado del proceso depurador era contribuir a la reconstrucción tanto espiritual como material de España. Como la reconstrucción material precisaba proveerse de los fondos necesarios, justo era que [a l'entendre del règim] aquellos que habían causado el daño pagaran con su patrimonio.²²

L'objectiu final, doncs, de les RP era recaptar entre els vençuts. Aquesta posició és compartida per una part dels estudiosos que s'han dedicat al tema. Malgrat considerar-la fonamentada, no és la nostra. Defensem que l'aspecte econòmic ocupa un paper de primer ordre en la repressió, és l'eix de l'engranatge a partir del qual es vehiculen tots els procediments. Això, per contra, no vol dir que sigui el fi sinó el mitjà. El fi, el motiu pel qual interpretem que el règim va crear la LRP i va incoar expedients de forma massiva, va ser la consecució d'un càstig col·lectiu.

²² ÁLVARO, Manuel: «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo»... op cit. nota 7.

L'estructura repressiva estava organitzada de manera que incidia de forma complementària en tots els àmbits de la vida dels processats. Els Consells de Guerra imposaven la mort o la presó, les depuracions confiscaven els llocs de treball i les responsabilitats polítiques, entre d'altres, deixaven sense patrimoni. A partir de la incautació dels seus béns, allò que els permetia sobreviure, alimentar la seva família, era la forma com portaven a terme l'encarnament. L'objectiu era desarticular-los fins a quedar reduïts a la més mínima insignificança, desmoralitzar-los en la defensa dels seus ideals, neutralitzar-los per a futures dissidències i generar una passivitat submissa basada en la intimidació.

Un altre dels arguments que volem esgrimir per fonamentar l'afirmació de què per davant dels rèdits econòmics estaven els efectes no comptables, com els anomenà la professora Conxita Mir, té a veure amb les pròpies característiques del patrimoni dels encausats del Baix Gaià, que hem conegut a partir del buidatge dels expedients.

Un 50,9% dels encausats, dels quals tenim dades fiables, consta que no posseeixen cap tipus de patrimoni. Podríem citar a Joan Solé Sendra, d'Altafulla, Ramon Riambau Colet, de Creixell, José Canals Unió, del Catllar i així fins a omplir tot el full de noms. Hem considerat la possibilitat de què alguns falsegessin les seves declaracions i ocultessin béns al TRP. En d'altres, el muntant el posseeixen els seus progenitors o ja foren donats en vida als seus descendents. Malgrat tot, i comptant amb la minuciositat de la justícia en aquest sentit, és innegable la pèssima situació de molts d'ells. Misèria contra pobresa, com titulà Josep Termes. L'extrema debilitat financera de moltes famílies ve confirmada pel fet que un 92,7% dels patrimonis assoleixen una valoració inferior a les 10.000 pessetes.

No es podia pretendre només recaptar quan la situació econòmica de postguerra era tant desesperada. Això no treu que en alguns casos sí que se cerqués un benefici, però foren minoritaris i circumscrits a partir de l'any 1942. Amb la reforma de la LRP s'ampliaria aquest supòsit. En conseqüència, davant la impossibilitat de tramitar els sumaris que s'havien obert, se succeirà una repressió quantitativament dirigida. S'anirà directament a les classes benestants i se les farà pagar únicament a elles el seu suport al bàndol republicà. Entenem que foren les circumstàncies les que motivaren el canvi de paràmetres.

4. La defensa

A més de demanar informes a les autoritats locals, el jutge instructor havia de procedir a citar a l'inculpat. Aquest disposava de cinc dies, ampliables a deu si es justificava com a causa de força major, per tal d'acudir personalment a escoltar els càrrecs que li imputaven i realitzar una primera resposta. Un cop fet això i amb les prescrip-

tives advertències, la prohibició d'absentar-se del lloc de residència habitual entre d'altres, se li concedia un nou termini de cinc dies perquè efectués la defensa. La mateixa consistia en un plec de descàrrec, on podia argumentar sobre cadascuna de les acusacions, i la proposta de proves testificals o documentals.

La manca de garanties processals feia que la defensa no es considerés un aspecte rellevant en les investigacions. Cal recordar que un nombre significatiu de processats no es trobava present en el moment de la incoació, per la qual cosa li era impossible exercir cap tipus de vindicació. Si la llei volia ser verdaderament efectiva havia de preveure la dificultat que suposava l'absència d'algunes de les persones a les que volia jutjar. Així ho va fer, tal com queda reflectit en l'article 48.1: "*en caso de no hacerlo [de què no es presentés], le pararán todos los perjuicios que haya lugar y proseguirá la tramitación del expediente sin más citarle ni oírle*". De iure, escoltar a totes les parts esdevenia un factor circumstancial.

En els casos del Baix Gaià, se'ns ha conservat un nombre relativament menor de plecs de descàrrec. L'escull de l'absència queda palès en la declaració que va dirigir Josep M. Maymó Bosch, d'Atafula, al jutjat l'any 1942: "*no se produjo escrito de descargo con motivo de hallarse extinguiendo condena del Consejo de Guerra*".²³

Segons el professor Salvador-J. Rovira, Maymó i Bosch, que fou regidor i Alcalde d'Atafula, va ser detingut amb l'entrada dels nacionals i jutjat pel sumaríssim el 29 de maig de 1939 en un procés col·lectiu. Va ser condemnat a 30 anys de reclusió com autor d'un delictes d'auxili a la rebel·lió, que es concretava en imputacions com la militància a ERC, l'ocupació de càrrecs de govern local, la realització de propaganda en les eleccions de febrer de 1936 i la persecució a dretans. Malgrat tot, la pena li fou commutada a 12 anys i a mitjans de 1941 ja gaudia de la llibertat condicional.²⁴ Fou llavors quan es trobà amb la segona fase de la repressió, les responsabilitats polítiques.

Pel que fa als escrits de defensa, és quelcom comú entre els seus autors el reconeixement d'algunes de les causes de responsabilitat. Haver estat membre de l'Ajuntament, afiliat a un partit o sindicat o simpatitzant de les esquerres era un fet objectiu, suficientment conegut per les autoritats, i molt difícil de negar. Optaren, doncs, per assumir-lo però de forma molt matisada i deixant clars uns motius. Un dels més habituals al·ludia al requeriment per part de personatges dretans de la localitat. Aquests, per evitar que els elements més extremistes, propis i estranys, prenguessin el control de les institucions, demanaven als veïns d'esquerres que consideraven més moderats que s'incorporessin al servei públic i defensessin els seus interessos. "*Formé*

²³ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 16, subunitat 6, expedient 1131.

²⁴ ROVIRA, Salvador-J.: *29 retalls històrics d'Atafula*, Atafula, Centre d'Estudis d'Atafula, 2002, pàg. 79-81.

*parte del partido de ERC debido a la presión que ejercieron los derechistas y de esta forma contrarrestar las funestas órdenes del Comité*²⁵, deia Josep Busquets Virgili de la Pobla de Montornès.

A més, reivindicaven la puresa de la seva actuació en consistoris o afiliacions. Alguns afirmaven que no s'havien posat en qüestions polítiques, no tenien temps perquè es dedicaven per complet al treball i a la família, i únicament s'havien preocupat de l'ordinària administració. D'altres, ressenyaren la gran labor que dugueren a terme protegint als perseguits pels rojos, reclamant els seus drets, o deixant constància de què gràcies al seu mandat, no s'havien succeït cap acte contrari al *Movimiento*.

Per fer més creïble els plecs i sustentar de forma més efectiva la vindicació, molts designaren testimonis. En general, eren veïns del mateix municipi, en un nombre que oscil·lava entre els 3 i els 5, de reconeguda solvència política i social i addictes al *Movimiento*. Entenem que aconseguir que algú, normalment afiliat a la Falange o membre de l'estructura orgànica local o comarcal del règim, intercedís en favor de l'acusat tenia més recorregut que qualsevol tesi que sustentés en primera persona. Passar per un TRP significava *per se* ser sospitós, per tant, qualsevol escrit seria posat en quarantena per la judicatura. D'aquí la importància que adquirien els testimonis.

Segons la nostra experiència de recerca, un testimoni podia actuar de dues formes davant la testificació. Hi havia els que s'implicaven viva i entusiastament en confirmar els plecs de descàrrec, alabant als encausats per la seva bona reputació, honradesa, capacitat de treball i catolicitat i requerint per ells l'absolució. El màxim nivell era que els conceptualitzessin com a persones d'ordre. Lluís Amill Save, d'Altafulla, va comptar amb uns gran testimoniatge, destacant: la condició d'excaptiu per Déu i per Espanya, l'apta conducta moral i política, el fidel compliment del seu deure com a secretari del consistori i la procedència d'una bona i religiosa família.²⁶

Alhora, hi ha una postura molt més passiva i neutral. Sense arribar a fer una declaració en contra, el que no succeeix en cap cas, sí que els testimonis prenen certa distància. De fet, no deixaven d'ésser imputats i, en un règim repressor i amb un fort control social, hi havia la por a ser assenyalat també. En aquest tipus de casos s'acostumava a recórrer a la ignorància. Coneixien al personatge, amb ells havia estat un bon veí, però no podien assegurar que militessin en alguna organització proscria, per posar un exemple.

²⁵ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 63, subunitat 24, expedient 5680.

²⁶ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 16, subunitat 6, expedient 1131.

5. La resolució

Una vegada el jutge instructor havia complert amb tots els passos de la investigació elevava la causa al Tribunal Regional, en aquest cas de Barcelona, que seria l'encarregat de dictar sentència. L'elevació comportava la remissió de tota la documentació de l'expedient i un full resum on el jutge oferia la seva posició sobre una eventual condemna. La magistratura superior, sens perjudici que anul·lés parcialment o total la causa o demanés una ampliació de proves, havia d'emetre una resolució incloent els següents aspectes:

- a) Les causes de responsabilitat que es declaraven definitives. Entre les disset que establí l'article 4t de la LRP, val la pena destacar les següents: afiliació i/o càrrecs a partits o organismes republicans, condemna militar, oposició activa al *Movimiento*, participació en tribunals populars, incautacions o denúncies, fugir a l'estranger abans o després del 18 de juliol de 1936, induir a d'altres a cometre delictes, participació en les eleccions de 1936, ser maçó, donar suport al Front Popular, etcètera.
- b) Una qualificació dels fets delictius en greus, menys greus o lleus, que es relacionava amb la duració que tindria la pena.²⁷
- c) La imposició d'una sanció, que podia ésser de tres tipus: restrictiva d'activitat, el que podia implicar una inhabilitació absoluta o una especial per ocupar càrrecs públics; limitadora de la llibertat de residència, materialitzada en un estranyament, relegació a les possessions africanes, confinament o desterrament; o bé econòmiques, que suposarien una pèrdua total dels béns patrimonials, d'una part dels mateixos o el pagament d'una multa. Fins la reforma de 1942, les penes econòmiques eren obligatòries i no prescrivien mai.

Centrant-nos en els casos del Baix Gaià volem, en primera instància, senyalar un fet que pot semblar sorprenent. Dels 148 veïns als quals se'ls hi havia obert un expedient, únicament a 42 se'ls hi havia conclòs. Com sabem, els propis mitjans de la judicatura especial resultaren insuficients per efectuar la tramitació. Així doncs, un nombre significatiu de causes es quedaren en una espècie de limbe jurídic, no avançaven però tampoc es podien concloure, precisament perquè no s'havien complert els requisits legals. La solució a la problemàtica seria diversa. Algunes es van sobreseure amb la supressió dels Tribunals l'any 1945, ja amb les comissions liquidadores, d'altres van haver d'esperar a un indult general que no es publicaria fins la tardana data de 1966.

A més, de les 42 resolucions, únicament 3 foren condemnatòries. Volem remar-

²⁷ Si eren greus, de vuit anys i un dia a quinze anys; si eren menys greus, de tres anys i un dia a vuit anys; i si eren lleus, de sis mesos i un dia (la mínima en qualsevol dels casos) a tres anys.

car la xifra: només a tres persones se'ls hi provaren les imputacions inicials, declarant-los objecte de responsabilitat política i imposant-los alguna de les sancions que l'article 8 i següents establia. Pel que fa a la resta, 38 expedients foren sobreseguts, el que en cap cas significava la innocència dels encausats sinó que no s'havien pogut demostrar els fets a examen, mentre que 1 va ser absolt.

Analitzant atentament les tres sentències condemnatòries, ens apareix una pregunta que, per ser sincers, encara no estem en condició de respondre: per què ells? No negarem que, en entendre del règim, hi hagué suficients indicis de responsabilitat com perquè fossin castigats. Ara bé, com ells hi havia gran quantitat de processats. Si hi va haver interessos al darrere o motivacions alienes a les que la documentació ha deixat constància, és quelcom que se'ns escapa.

El que sí podem ressenyar són algunes característiques comunes que presenten tots tres expedients. Foren incoats dos al setembre i tres a l'octubre de l'any 1939, en els inicis de la jurisdicció i quan la voràgine repressiva va assolir un dels seus màxims graus d'incidència. La iniciativa la va portar el Tribunal Militar, el que significa que prèviament havien passat per un Consell de Guerra. Dos d'ells eren fills de la Riera de Gaià, Pere Pascual Salort i Francesc Voltas Escardó, i un d'Altafulla, Francesc Sendra Solé. Les acusacions es relacionen amb la pertinença a un dels partits polítics declarats fora de la llei, ERC i el PSUC, o haver format part dels consistoris durant la Guerra Civil. La data de la sentència és anterior a la reforma, en concret dos l'any 1940 i un el 1941.

En referència a Pere Pascual Salort, observem dos elements diferenciadors de la resta. El Tribunal Militar destacava que fou del PSUC i alcalde de la Riera, però que la seva conducta va ser molt bona i va defensar a persones de dretes. Al no haver indicis suficients, el sumaríssim l'havia absolt i remetia comunicació a la magistratura de RP.

El segon element, que el propi Consell de Guerra i els informes de les autoritats declaraven, era que havia firmat una denúncia en contra del metge del poble, Dr. Lartigan. El darrer estava encarregat dels reclutes que havien d'anar a lluitar al front i, segons sembla, actuava de forma arbitrària. A partir de la declaració d'inutilitat que els hi signava, molts aconseguiren eludir la incorporació a files. Pascual Salort es va veure obligat, diuen que per coacció dels seus correligionaris, a denunciar aquesta circumstància a les autoritats republicanes.

Pere Pascual Salort representa el veí condemnat amb un càrrec polític més elevat, alcalde de la Riera de Gaià entre 1936 i 1939. Hi ha també la qüestió de la delació al metge i la sentència de 2 d'abril de 1940 ho va recollir, així com tots els eximents. Amb una qualificació dels fets (càrrecs en partits i organismes i denúncies) com a greus, se li va imposar *"la sanción de 500 pta. de multa e inhabilitación especial por 10*

años para el desempeño de cargos públicos”.²⁸ Francesc Sendra Solé, per contra, amb una qualificació de menys greu, el 6 d'agost de 1941, fou sentenciat a 200 pessetes de multa, cinc anys d'inhabilitació i el mateix temps de desterrament a 100 km d'Altafulla. Encara que la tipificació és menor que la de Pasqual Salort té les sancions més elevades de la mostra. A part de certa conducta arbitrària a l'hora d'establir els graus, sí que se li atribueixen més causes de responsabilitats: càrrecs i afiliació en partits o organismes, perseguir a persones de dretes, induir a altres a cometre delictes, etcètera.

El seu cas ens serveix per explicar la figura dels recursos d'alçada. Contra una sentència condemnatòria, l'interessat o els seus hereus, podien interposar un recurs d'alçada durant els cinc dies següents a la notificació de la resolució. S'havia de fundar en la nul·litat del procediment o la denegació d'alguna diligència de prova que hagués produït indefensió o injustícia. L'expedient, llavors, seria elevat al Tribunal Nacional de Madrid que dictaria, en els vint dies següents, un aute definitiu.

Certament, hi havia l'oportunitat de recórrer les sentències però la LRP feia una advertència: “*Si las sanciones impuestas fuesen confirmadas, el Tribunal Nacional podrá estimar temerario el recurso e imponer al que lo interpuso una multa hasta del diez por ciento del importe que represente la sanción económica*” (Art. 56). La possibilitat de què el recurs fos desestimat i s'incrementés la quantia a pagar va esdevenir un autèntic factor dissuasori per al seu ús.²⁹ Dels casos estudiats del Baix Gaià només ha quedat constància de l'apel·lació de Francesc Sendra Solé.

Si la sentència estava datada a principis d'agost de 1941, el primer de setembre del mateix any la magistratura acceptava el recurs d'alçada. Una mica més de dos mesos després dictaven l'aute final. Varen deixar intactes els fets declarats pel Regional, a excepció de la persecució a dretans que no consideraven suficientment provada. Si bé entenien que l'encausat havia d'ésser castigat, la disminució en un dels càrrecs va implicar que el desterrament quedés sense efecte. La resta de sancions no varen minvar en cap cas. Encara que el recurs, en essència, va ser desestimat no en va sortir malparat. Va aconseguir que un dels delictes fos suprimit, el que no tenia gaires conseqüències pràctiques, però va evitar el desterrament a 100 km d'Altafulla.³⁰

Conclusions

És difícil fer una valoració general de l'aplicació de la LRP als municipis del Baix Gaià. De fet, tenim sentiments contradictoris. La voluntat de jutjar una quantitat

²⁸ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 3, subunitat 11, expedient 455.

²⁹ MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme...* op cit. nota 5, pàg. 210-211.

³⁰ AHT, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capsa 16, subunitat 9, expedient 1138.

tant important de persones va portar a què l'estructura judicial, pel que fa als mitjans amb què disposava, es col·lapsés. Com hem vist, de 148 expedientats només tres tingueren una sentència condemnatòria. La pròpia reforma de 1942 és la prova més evident de què no es van complir les pretensions inicials del franquisme. Foren ells, amb l'aspiració desmesurada d'aplicar una justícia justiciera, els que varen cavar la seva pròpia tomba.

És innegable, no obstant, que les conseqüències socials es van deixar sentir des de l'any 1939. Per a qualsevol persona que se li requisessin els béns, que hagués de donar compte dels seus negocis a un interventor, que se li tornessin a jutjar fets que ja havien estat sentenciats, que hagués de respondre sobre qüestions que eren perfectament legals en el moment en què es produïren ja significava experimentar els efectes punitius de la legislació. Es va utilitzar la por com a instrument de control social.

En fi, si una idea ha de quedar clara és que la Llei de Responsabilitats Polítiques fou un dels principals exponents de la “justícia al revés”. Precisament, fou un destacat falangista, Ramón Serrano Suñer, qui va encunyar aquest terme. En les seves memòries acabaria reconeixent el sentit intrínsec de la repressió franquista:

Se estableció que los “rebeldes” eran los frente-populistas, olvidando que la rebeldía contra una situación que se estimaba injusta [...] estaba jurídicamente en el Alzamiento Nacional. Razón de la que resulta que los rebeldes contra el Gobierno del Estado constituido —republicano— eran, a tenor del Código de Justicia Militar, los que se alzaron y todos los que les asistimos y colaboramos, y que no podían ser jurídicamente tales quienes estaban con el Gobierno “constituido”.³¹

³¹ SERRANO SUÑER: Ramón: *Entre el silencio y la propaganda, la historia como fue (Memorias)*, Barcelona, Planeta, 1977, pàg. 245.

Fonts d'informació

Fonts primàries

Arxiu Històric de Tarragona, Fons judicials, Tribunal Regional de Responsabilitats Polítics de Barcelona (Demarcació de Tarragona), Capses 1, 3, 16, 24, 28, 41, 43, 44, 45, 48, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 76, 85, 89, 93, 97, 98, 100, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152.

Bibliografia

- ÁLVARO, MANUEL: «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006.
- BENÍTEZ DE LUGO, LUIS: *Responsabilidades civiles y políticas. Indemnización de los daños y perjuicios ocasionados por el Frente Popular y sus afines en España y su exigibilidad jurídica por el Estado Nacional*, Barcelona, Bosch Casa Editorial, 1940.
- DD.AA.: *La Guerra Civil a la Comarca del Tarragonès*, Tarragona, Arola Editors, 2010.
- FABRE, JAUME: “La delació dins la repressió franquista de postguerra” a *L’Avenç*, núm. 75, Barcelona, Avenç SL, 1984.
- Ídem: *Repressió econòmica i Franquisme: l’actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1997.
- LANERO, MÓNICA: *Una milicia de la justicia. La política judicial del Franquismo (1936-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1996.
- MIR, CONXITA et al.: “La repressió franquista als Països Catalans” a *Catalan Historical Review*, núm. 1, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans, 2008, pàg. 269-281.
- MOLAS, ISIDRE: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, Edicions 62, 1977^{2a}.
- MOLINERO, CARMÉ I YSÀS, PERE: «Patria, justicia y pan». *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya, 1939-1959*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1985.
- ROVIRA, SALVADOR-J.: *29 retalls històrics d’Altafulla*, Altafulla, Centre d’Estudis d’Altafulla, 2002.
- SERRANO SUÑER, RAMÓN: *Entre el silencio y la propaganda, la historia como fue (Memorias)*, Barcelona, Planeta, 1977.
- SOLÉ I SABATÉ, JOSEP M.: *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985.
- THOMÁS, JOAN M.: “Un aspecte de la repressió franquista a Altafulla: l’aplicació de la Ley de Responsabilidades Políticas” a *Estudis Altafullencs*, núm. 22, Altafulla, Centre d’Estudis d’Altafulla, 1998, pàg. 73-81.
- VILANOVA, FRANCESC: *Repressió política i coacció econòmica. Les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la postguerra (1939-1942)*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1999.

Annex

Municipis	Habitants el 1940	Persones encausades	Tant per mil	Persones condemnades	Tant per mil
Altafulla	692	25	36,13	1	1,45
Creixell	331	18	54,38	0	0
El Catllar	893	28	31,35	0	0
La Nou de Gaià	393	1	2,54	0	0
La Pobla de Montornès	788	19	24,11	0	0
La Riera de Gaià	917	19	20,72	2	2,18
Roda de Berà	568	25	44,01	0	0
Salomó	712	13	18,26	0	0
TOTAL	5.294	148	27,96	2	0,38